

РОЛЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ 80-х – СЕРЕДИНА 90-х РОКІВ ХХ СТ.)

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

orcid.org/0000-0001-5552-9073

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті проаналізовано роль зарубіжних українців в етнокультурних процесах в Україні в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. В період горбачовської перебудови, коли руйнувалися ідеологічні стереотипи, зростає інтерес громадськості до історії, сучасного життя, надбав у сфері економіки, культури, освіти, науки, мистецтва, літератури української діаспори, взаємовпливів і взаємозв'язків їх з українцями материкової батьківщини. Почали активніше вивчатися й історичні аспекти цих зв'язків як такі, що проливають світло на генезу і характер процесів зазначеної взаємодії, знання про українську діаспору як національний, духовний, ментальний і культурно-мистецький феномен. Показано внесок української діаспори у становлення національної самосвідомості, національної пам'яті, консолідації української нації, розвиток громадянського суспільства, мови, культури, освіти і доведено, що він є вагомим і сприяє становленню національної ідентичності та формуванню національної самосвідомості українців, поширенню української мови не тільки серед інтелігенції, але й широких верств населення, особливо в обласних центрах та містечках, допомагає позбутися відчуття власної меншовартості та визнати себе європейцями, гідними повноправного творчого життя в незалежній державі.

Українська діаспора разом з письменниками, культурними, громадськими діячами стали на захист української мови й культури, що набуло значення захисту самого «права на життя» української нації в правових межах державно-політичної системи в СРСР. Всі їхні зусилля спрямовувалися на те, щоб домогтися справжнього суверенно-державного становища України через дійсну перебудову й демократизацію, отже – децентралізацію, забезпечити в ній державний статус і творчу перспективність української мови та перспективне майбутнє української нації.

Наводяться приклади діяльності створених представниками української діаспори організацій, фондів, фірм щодо повернення в Україну культурних цінностей різних країн світу, розвитку національної освіти, науки, зокрема Києво-Могилянської академії, становлення демократичних інститутів незалежної України, надання їй фінансово-матеріальної та гуманітарної допомоги.

Ключові слова: українська діаспора; етнокультурні процеси; перебудова; демократія; українська мова; культура; національна пам'ять.

THE ROLE OF THE WESTERN UKRAINIAN DIASPORA IN ETHNOCULTURAL PROCESSES IN UKRAINE (END OF THE 1980s – THE MIDDLE OF THE 1990s)

Iryna KRASNODEMSKA

Candidate of Historical Sciences,

lead research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article analyzes the role of foreign Ukrainians in ethnocultural processes in Ukraine in the late 1980s – early 1990s. The period of Gorbachev’s restructuring, when ideological stereotypes were destroyed, observed the growing interest of the public in history, modern life, and achievements in the sphere of economy, culture, education, science, art, literature of the Ukrainian diaspora, its mutual influences and interconnections with the Ukrainians of the original homeland. The historical aspects of these relationships received a wider study and observance as such that shed light on the genesis and nature of the processes of this interaction, comprehension of the Ukrainian diaspora as a national, spiritual, mental, and cultural-artistic phenomenon. The article shows the contribution of the Ukrainian diaspora to the formation of national identity, national memory, the consolidation of the Ukrainian nation, the development of civil society, language, culture, and education; proves its importance and influence on the formation of national identity and the establishment of national consciousness of the Ukrainians. It leads to the dissemination of the Ukrainian language not only among intellectuals but also among the general population, especially in regional centers and towns; helps to get rid of their own inferiority and to recognize themselves as Europeans, worthy of full creative lives in an independent state.

Ukrainian diaspora, together with writers, cultural, and public figures, began to defend Ukrainian language and culture, which became crucial for protecting the very “right for life” of the Ukrainian nation within the legal limits of the state-political system in the USSR. All their efforts were aimed at achieving the true sovereign state of Ukraine through real restructuring and democratization, and hence decentralization, ensuring the state status and creative prospects for the Ukrainian language, as well as the promising future for the Ukrainian nation.

The article provides the examples of activities of the Ukrainian diaspora organizations, foundations and companies, created by the representatives of the Ukrainian diaspora to return to Ukraine cultural values of different countries of the world; to develop national education and science, in particular Kyiv-Mohyla Academy; to establish democratic institutions of independent Ukraine; and to provide financial, material, and humanitarian assistance to it.

Key words: Ukrainian diaspora; ethnocultural processes; reorganization; democracy; Ukrainian language; culture; national memory.

Наприкінці 80-х років ХХ ст., в період горбачовської перебудови, представники української діаспори виразно відчували активізацію змін у СРСР, а з відновленням у 1991 р. незалежності України стали відігравати помітну роль у державотворчих процесах, що відбувалися в ній. В час, коли руйнуються ідеологічні стереотипи, зростає інтерес громадськості до історії, сучасного життя, надбань у сфері економіки, культури, освіти, науки, мистецтва, літератури української діаспори, взаємовпливів і взаємозв’язків

їх з українцями материкової батьківщини. Почали активніше вивчатися й історичні аспекти цих зв’язків, як такі, що проливають світло на генезу і характер процесів зазначеної взаємодії, знання про українську діаспору як національний, духовний, ментальний і культурно-мистецький феномен.

Незаперечним є те, що українська діаспора, особливо західна, відіграла і продовжує відігравати важливу роль у житті українського народу, робить вагомий внесок у розвиток економіки,

освіти, науки, культури, налагодження міжнародної співпраці. Про це було промовисто стверджено на I (21–24 серпня 1992 р.), II (21–24 серпня 1997 р.) і III (18–20 серпня 2001 р.) всесвітніх форумах українців, що відбулися в м. Києві.

На характер зв'язків зарубіжних українців з рідною землею впливало чимало об'єктивних і суб'єктивних чинників, насамперед суспільно-політична ситуація в країнах поселення і в Україні, а також позиції різних поколінь української діаспори. Нині одним із першочергових завдань материкових українців є налагодження, розширення й зміцнення зв'язків з українською діаспорою. Зокрема, це стосується використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалу діаспори для встановлення дружніх і тісних стосунків України з державами проживання зарубіжних українців, посилення ролі, яку відіграє Україна у світовому співтоваристві. У цьому інтереси української держави й української діаспори збігаються.

Актуальним і своєчасним є вивчення ролі зарубіжних українців у зміні напрямку етнокультурних процесів в Україні в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., їхнього впливу на процеси національної консолідації, збереження історичної пам'яті, розвитку громадянського суспільства, української культури, мови, освіти і науки, що і є метою цієї статті.

Аналізуючи стан наукової розробки проблеми, необхідно зауважити, що упродовж останніх тридцяти років серед учених, політиків, публіцистів, громадських діячів відбуваються дискусії щодо актуальності та важливості налагодження співпраці з діаспорою. Більшість дискусій навколо цього питання

зводяться до того, що в Україні хочуть, щоб діаспора більше працювала для нашої держави, а діаспора звинувачує Україну у відсутності підтримки та формальній співпраці. Незаперечним є те, що насправді у майже 20-мільйонній українській діаспори є значні можливості сприяти розбудові нашої держави, бути активним лобістом українських інтересів у світі. Діаспора є потужним засобом впливу на інші держави, однак тут важливу роль має відігравати і сама держава, ставши посередником у перемовинах з численними організаціями українців за кордоном.

І хоча дослідження української діаспори як певної етносоціальної спільноти не мали системного характеру, її історичне вивчення як етнічної групи (меншини) після розпаду СРСР представлено в працях як діаспорних, так і вітчизняних учених (М. Мушинка, М. Мрунчак, В. Маркусь, Ю. Макар, Р. Мизь та ін.). [12, с. 52].

У 1988 р. у США започаткований науковий проект щодо підготовки і видання багатотомної «Енциклопедії української діаспори» (ЕУД). Донедавна його виконували силами діаспори під керівництвом професора політології Чиказького університету ім. Лойоли В. Маркуся (видано 4 томи).

Важливе значення має наукова розвідка «Ukraine and Ukrainians throughout the World. A Demographic and Sociological Guide to the Homeland and it's Diaspora» (головний редактор Енн Ленчик Павличко. Торонто. 1994. 508 с.), в якій авторський колектив розкриває зміст і значення діяльності української діаспори для культурного та економічного розвитку країн поселення. Головний акцент у праці зроблено на необхідності збереження

самобутності представників української еміграції.

На сучасному етапі феномен української діаспори, її соціально-економічну діяльність, форми і засоби збереження та реалізації української етнічності в умовах діаспори, особливості взаємозв'язків між Україною і діаспорою на різних історичних етапах розвитку досліджують С. Вдовенко, І. Винниченко, В. Євтух, Ф. Заставний, Т. Коломієць, П. Кравчук, С. Качараб, Ю. Лагутов, Т. Лупул, М. Пірен, А. Попок, П. Потічний, Н. Совінська, В. Трощинський, К. Чернова, А. Шевченко, А. Шлепаков та інші [7–12; 21; 22; 26–28].

Окремі аспекти порушеної проблеми розглядають О. Антонюк – роль закордонних українців у формуванні національної пам'яті в Україні, Д. Горелов – вплив організацій української діаспори на розвиток громадянського суспільства в Україні, О. Тараненко – на розвиток в ній мовної ситуації, Н. Совінська – на розвиток економіки та культури, Г. Луцишин – особливості впливу української діаспори на процес національної консолідації в незалежній Україні.

У 1990 р. Міжнародна асоціація українців започаткувала видання наукового і культурно-освітнього журналу «Вісник Міжнародної асоціації українців», в якому друкувалися ґрунтовні розвідки з історії української діаспори.

У 1991 р. Товариство зі зв'язків з українцями за межами України заснувало часопис «Золоті ворота», а спільно з Інститутом соціології НАН України та редакцією української діаспори при НТШ (США) заклало серію збірників «Українська діаспора». Цікаві різнопланові дослідження про українців за

кордоном друкує український тижневик «Вісті з України».

В грудні 1993 р. побачив світ журнал «Універсум», який з першого номера публікує різноманітні історичні, релігійні, економічні, мистецькі, наукові, політичні розвідки з життя й діяльності української діаспори в різних куточках світу. Надаючи трибуну представникам діаспори для висловлення вільної думки, яка покликана сприяти розв'язанню багатьох загальнолюдських проблем та свідчить, що українська культура є суб'єктом та об'єктом загальносвітового комунікаційного процесу, в якому роль українців не менша, ніж інших учасників комунікації [20, с. 103].

В часи перебудови і перші роки незалежності України в журналі «Сучасність» (Мюнхен) опубліковано цілу низку статей діаспорних вчених, присвячених загальносоюзним та суто українським процесам суспільного трансформування кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. (В. Гришко, І. Коропецький, О. Круча, Р. Купчинський, Р. Мороз, М. Прокоп, З. Соколюк). Науковці спробували окреслити першочергові та найбільш проблемні завдання «української перебудови», пропонували шляхи їх розв'язання. На відміну від радянських, у діаспорних дослідників пріоритетними стояли проблеми українського суспільно-політичного та культурного життя. Більшість діаспорних вчених виступили на захист української мови, в першу чергу в освітній і культурній сферах, та з критикою Статуту середньої загальноосвітньої школи. Крім того, на порядку денному стояли: захист української культури (О. Круча, Р. Мороз, З. Соколюк [15; 18; 23]), легалізація історичної символіки (М. Прокоп [19]), потреба консолідації всіх національних

сил перебудови (Р. Купчинський, М. Проккоп [16; 19]). Відтак Р. Купчинський та З. Соколюк відзначали пасивну позицію Спілки письменників України в культурному процесі, зокрема у вирішенні національних питань. І. Коропецький на шпальтах журналу висвітлив проблему децентралізації промисловості [14, с. 81], а З. Соколюк окреслив потребу так званої «політичної децентралізації», тобто «суверенізації як основи рівноправ'я народів», і розглядав перебудову не як реформи революційного характеру, а лише як передумови реформ, косметичні перетворення, стверджуючи, що «на корінні зміни партія не піде» [23, с. 45]. Пізніше І. Коропецький зауважував, що «реформа М. Горбачова спрямована на ліквідацію брежневської централізації економіки» [14, с. 80–81]. Якщо вітчизняні дослідники розглядали тогочасні перетворення в СРСР і УРСР, зокрема в сукупності ініціатив влади, не виокремлюючи локальної специфіки, то діаспора, навпаки, аналізувала їх під кутом зору українських проблем. Її заслугою було наголошення на республіканській специфіці періоду горбачовських трансформацій. У працях діаспорних вчених економічна реформа та мовне питання аналізуються крізь призму національних проблем, наслідком яких стала вимога суверенізації та демократизації суспільства.

Наприкінці 80-х років ХХ ст. очевидною стала неможливість збереження без суттєвих змін існуючих у СРСР порядків, що передбачало здійснення реформ у всіх сферах суспільного життя. Розпочався процес оновлення – «перебудови», зумовлений багатьма чинниками у міжнародній, політичній, соціально-економічній сферах.

В Україні перебудовні процеси загалом збігалися з загальносоюзними. Однак вони мали і свої особливості: уповільнений темп розвитку; порівняно низький рівень активності населення; тривале збереження при владі старої брежневської еліти; відсутність відвертого насилля як засобу розв'язання внутрішніх проблем; перетворення Чорнобильської трагедії з екологічного чинника суспільного життя на потужний політичний.

Як зазначав О. Круча, «з наступленням в СРСР чергової ідеологічної відлиги – невідворотно оживають і сили відродження нашої нації. Незважаючи на століття іноземного гноблення, панування національних зрадників, винищення рідної мови, деформування національної пам'яті та вилучення з масового користування її носіїв, – національний організм оживає. Оживає й духовність, що систематично витравлюється з наших співвітчизників ...» [15, с. 105].

Однією з перших вимог перебудовного періоду було розв'язання національного питання, а тому головною проблемою перебудови стала децентралізація. На думку діаспорного дослідника В. Гришка, першим кроком на шляху демократизації тогочасної радянської політичної системи мала стати широка програма децентралізації як основного чинника перебудови [3, с. 81]. Проте на кінець 1987 р. не було ознак перебудови державно-централізованої «єдиної загальносоюзної» економіки, що означала б децентралізацію її керівництва за національно-територіальним принципом у сенсі «відновлення й поширення прав союзних національних республік» у галузі їхніх національно-економічних комплексів, – зауважував він [3, с. 84].

Найважливішим елементом культури, який використовується в етнокультурних та етносоціальних процесах, виступає мова. Для української нації, яка фактично перебувала в стані бездержавності в складі СРСР, особливо важливе значення мав саме мовно-культурний чинник її окремішньої самобутності. Бо в умовах асиміляційного тиску російського «старшого брата» саме мовно-культурне самозбереження стало підставою прагнення українців побудувати самостійну і незалежну національну державу, яка б забезпечила повноцінне життя нації. Перспектива втрати мовно-культурного джерела свого самобутньо-окремішнього розвитку, перед якою (перспективою) опинилася українська нація в СРСР, означала виникнення там для неї дійсно такої «межової ситуації», у якій питання стоїть прямо-таки про її «бути чи не бути» [3, с. 74].

В сталінський період українська мова в школах УРСР була ще формально обов'язковою. Натомість ідею фактичної ліквідації «національних мов» як кінцеву мету комуністичного «інтернаціоналізму» офіційно висунуто й практично застосовано в національній політиці КПРС у післясталінський період – у формі програмової теорії «злиття мов і націй» в СРСР, а відтак – у серії шкільного законодавства про обов'язковість вивчення в усіх школах «національних республік лише російської мови, як загальнодержавної в СРСР мови міжнаціонального спілкування та єднання». А при цьому звужувалося і обмежувалося вивчення «національних мов», які можна було добровільно обирати або ігнорувати в шкільному навчанні [3, с. 73–74].

Зарубіжні українці, яких підтримували українські письменники та інші

культурні діячі в УРСР, слушно зазначали про необхідність захисту української мови та офіційного надання їй державного статусу, а також доводили потрібність спеціальних «державних заходів» щодо усунення дискримінаційних для неї статей «загальносоюзного» шкільного закону, що обмежували її вивчення й навчання в школах УРСР. Вони вважали, що доки такої зміни не станеться, ніяке «гласне» обурення з приводу поширеного русифікаторами погляду на українську мову як на «неперспективну» не змінить того факту, що стан її в УРСР таки дійсно безперспективний [3, с. 87].

Гострій критиці діаспорними вченими піддавалася постанова ЦК КПУ від 3 серпня 1987 р., у якій свідомо замовчували державний статус української мови та державні заходи щодо усунення дискримінаційних статей шкільного закону. В ній взагалі знехтувані національно-мовні проблеми, на які так чітко вказано у виступах і зверненнях вчителів, працівників освіти, культури, письменників на різних форумах. Натомість у цій постанові вказувалося лише на потребу «посилення» й «поліпшення» праці щодо «патріотично-інтернаціоналістичного» виховання та плекання «російсько-української двомовності», на необхідність боротьби проти «буржуазного» (звичайно ж – українського, але не російського) націоналізму тощо. Планувалося, зокрема, поряд із забезпеченням усіх умов для глибокого вивчення російської мови як засобу міжнаціонального спілкування здійснити ряд заходів для підвищення рівня викладання й вивчення української мови. Отже, російській мові в Україні треба «забезпечити всі умови для глибокого її вивчення», а для вивчення української мови начебто усі

умови уже й так забезпечені, а треба ще тільки «підвищити рівень її викладання», тобто поліпшити кваліфікацію вчителів [3, с. 88].

Після цієї серпневої постанови ЦК КПУ у вересневій постанові Спілки письменників України, не вживаючи поняття «державний статус» і не згадуючи про зміну шкільного закону, фактично йшлося про практичну реалізацію того, що являє собою сам зміст державного становища української мови в Україні, її місце і роль у політичних, державних, громадських, економічних, освітніх, наукових, мистецьких, інформаційних та інших сферах життя республіки [3, с. 90].

Отже, в кінці 1980-х – на початку 1990-х років українська діаспора разом з письменниками, культурними, громадськими діячами стали на захист української мови й культури, що набуло значення захисту самого «права на життя» української нації в правових межах державно-політичної системи в СРСР. Всі їхні зусилля спрямовувалися на те, щоб домогтися справжнього суверенно-державного становища України через реальні перебудову й демократизацію, отже – децентралізацію, забезпечити в ній державний статус української мови та перспективне майбутнє української нації.

Через засоби масової інформації (як власне українські, так і перенесені в Україну з-за кордону), публікацію або завезення літератури авторів з діаспори, різноманітні спільні заходи української і діаспорної громадськості (всесвітні форуми українців, що стали проходити в Україні з 1992 р., політичні та наукові конференції, конгреси Міжнародної асоціації українців з 1990 р. та ін.), зустрічі представників діаспорної громадськості

з керівниками України під час візитів останніх до США й Канади, у численних особистих контактах у самій Україні та в країнах поселення діаспори і взагалі як наслідок – глибше ознайомлення з її політичним і культурним життям в Україні стали повніше усвідомлювати засади організації культурної, освітньої, мовної діяльності зарубіжного українства, неминуче зіставляючи їх, звичайно, з основами забезпечення мовних прав етнічних українців на їхній історичній батьківщині. Зокрема, привертали увагу такі аспекти життя західної діаспори, як наявність у цих країнах досить численної україномовної періодики, книжкової продукції, шкіл з вивченням української мови (для порівняння: у східній українській діаспорі в межах СРСР цього не було зовсім, а в самій Україні, наприклад, станом на 1990 р. в обласних центрах Лівобережжя Чернігові, Харкові, Донецьку, Луганську, Дніпропетровську, Запоріжжі, Одесі шкіл з українською мовою викладання лишилося вкрай мало або й не стало зовсім); піднесення українознавчої науки, збереження й видання фольклорної, художньої, наукової спадщини; надання особистих пожертвувань на потреби культури, літератури, науки тощо; стремління до самоорганізації у складі різноманітних політичних, культурних, наукових, спортивних, жіночих та інших об'єднань; публічне спілкування українською мовою відомих успішних, заможних людей; намагання вплинути на державну політику культурних діячів, освітян, науковців своєї та інших країн, на міжнародну громадську думку з обстоюванням інтересів України [24, с. 66].

Вплив громадськості західної діаспори на соціальний статус української мови

почав поширюватися на межі 80–90-х років, у тому числі завдяки вже самому факту спілкування її представників цією мовою під час перебування в Україні. Це стало досить помітним явищем, що висвітлювалось, зокрема, по радіо, телебаченню. Парадоксальність ситуації спілкування, а відповідно й мовної ситуації в Україні в цілому, особливо відчувалася тоді, коли представники материкової України, які супроводжували, приймали або обслуговували гостей з діаспори, розмовляли з ними або в їхній присутності російською мовою і переходили на українську, лише ніби виявляючи певну поступку іноземцям, або й не намагалися цього робити [24, с. 67].

Безпосереднім впливом зарубіжних українців на мовну політику в Україні є численні звернення міжнародних українських організацій та їхніх з'їздів до державного керівництва України із закликами забезпечити практичне втілення соціального функціонування української мови в Україні як єдиної державної мови та протестами проти запровадження другої державної або офіційної мови; листи організацій української діаспори та її представників, що їх публікували і українські ЗМІ, з протестами проти використання в дипломатичних представництвах України за кордоном не української як державної, а, за традицією, російської мови; протести проти спілкування державного керівництва України на офіційному рівні російською мовою тощо [24, с. 67–68].

Представники національно активних кіл західної діаспори завжди мали моральне право брати діяльну участь у духовному житті України й насамперед у розв'язанні її мовних проблем. І це цілком зрозуміло, оскільки, навіть не маючи

власної етнічної державності, вони зберегли й плекали в своєму середовищі рідну мову, тоді як українці в Україні, на їхню думку, таку національну стійкість проявляли далеко не завжди [24, с. 88].

Виступаючи за розширення соціальних позицій української мови як єдиної державної в країні, зарубіжні українці впливали на нормативні засади української літературної мови в Україні через опубліковані наукові праці, посібники, словники, рекомендації мовознавців, філологів та друковані періодичні органи. Саме таким чином поширилися, зокрема, погляди І. Огієнка, Ю. Шевельова, П. Одарченка, С. Караванського та ін. Позиції діаспорних фахівців щодо наявних і бажаних норм української літературної мови дещо відрізняються між собою як у змістовому плані, так і в плані радикальності та категоричності щодо критики одних і висування інших нормативних засад української літературної мови. Основна лінія, що розділяє їх у поглядах на те, якою має бути «справжня» українська літературна мова, загалом збігається з їхньою належністю до середовищ емігрантів із західноукраїнських земель та їхніх нащадків, вихованих на традиціях західноукраїнського варіанта української літературної мови й емігрантів з підрадянської України, вихованих на засадах української літературної мови на основі переважно південно-східних говорів. Так, коли двом найавторитетнішим українським мовознавцям з діаспори – Ю. Шевельову та О. Горбачу – у 1993 р. було запропоновано ввійти до складу створюваної комісії з питань реформування українського правопису, Ю. Шевельов погодився і брав участь у роботі комісії 1994–1996 рр., причому виступав, як видається, за поміркованість

у запровадженні змін до чинного правопису, а О. Горбач, дізнавшись, що в основу обговорення буде покладено не український правопис 1928 р., а чинний в Україні український правопис 1960 р., відмовився. Емігранти з Наддніпрянщини наводять широкі списки полонізмів, яким, на їхню думку, не місце ні в мові діаспори, ні взагалі в українській мові, тоді як «наддністряниці» вказують на велику кількість у материковій українській мові російнізмів, причому до останніх нерідко зараховують і одиниці, просто спільні з російською мовою [24, с. 84–85].

Впливи мовної практики діаспори (як власне її особливостей, так і, як зазначалося, мовних особливостей доби українізації та західноукраїнського варіанта української літературної мови, що запроваджуються через її посередництво) виявляються насамперед на лексичному рівні. Серед цих явищ вирізняються: а) ті, що зумовлені насамперед номінативними потребами – відсутністю в «офіційній» українській літературній мові назв (узагалі або однослівних, а також з відповідною експресивністю) для позначення певних понять; б) ті, що зумовлені політичними та етикетно-прагматичними настановами в нових обставинах життя українського суспільства і можуть бути спрямовані й на заміну вже наявних найменувань; в) ті, що викликані нормативно-стилістичними настановами і спрямовані на заміну вже наявних найменувань як таких, що викликають сумнів щодо їхньої нормативності й узагалі «українськості» або просто видаються менш виразними. Останні діаспоризми є найбільш поширеними і привертають особливу увагу українського суспільства як новий напрям у розвитку української літературної мови

і взагалі як один з виявів новітньої «моди» в українській мові, породжуючи різне ставлення й оцінки [24, с. 69–70].

Перший Міжнародний конгрес україністів (1990 р.) виступив з пропозицією виробити нову редакцію правопису української мови, єдину для всіх, хто користується нею, в тому числі й поза межами України. У 1994–1996 рр. працювала Українська національна комісія з питань правопису при Кабінеті Міністрів України, до складу якої входили й учені з діаспори, однак якогось цілісного варіанта нової редакції правопису з різних причин так і не було запропоновано. Кілька ж інших правописних комісій, що працювали після цього в Україні, уже не вводили до свого складу представників діаспори. Зі свого боку одночасно з діяльністю Української національної комісії з питань правопису українські наукові інституції в США неодноразово виступали з заявами про те, що вони «не надто захоплені “остаточним схваленням українського правопису”, що має незабаром відбутися в Києві», оскільки «шістдесят років можновладці русифікували в Україні правопис, намагаючись його якнайбільше наблизити до російського» [24, с. 81].

Хоча в редакціях «Українського правопису» 1990–1993 рр. і 1999 р. реформуванню і «осучасненню» підлягала чинна на той час редакція правопису, відповідно 1960 р. і 1990–1993 рр., а не редакція 1928 р., а зміни в них полягали не тільки у відновленні тих чи тих принципів правопису 1928 р. (а отже, й правопису діаспори), їх значною мірою оцінювали саме з цього боку. І якщо одні критики не схвалювали орієнтації, на їхню думку, обох редакцій на «правопис діаспори», інші з прикрістю відзначали лише

часткове повернення принципів українського правопису 1928 р. і навіть прямий відхід від них [24, с. 81–82].

Верстви українського суспільства по-різному ставилися до впливу представників західної діаспори на мовну ситуацію в незалежній Україні. Зокрема, вони підтримували курс діаспори на розширення реальних соціальних позицій української мови як єдиної державної мови в країні, а ставлення до нових тенденцій в структурно-стилістичній сфері української мови є значно складнішим і до того ж дуже диференційованим – від безумовного визнання до рішучого відхилення [24, с. 88–89].

Наприкінці 80-х – на початку 90-х років українська інтелігенція, зокрема письменники, поети, митці, освітяни, науковці, мали проаналізувати соціально-економічні процеси і взаємовідносини та донести їх до українців. Лише альянс української культурної інтелігенції з партійним керівництвом при підтримці всього суспільства, який ґрунтується на розумінні спільних інтересів, може бути успішним в захисті української культури, насамперед мови, тобто в боротьбі з русифікацією [14, с. 84].

Актуальними є філософські роздуми Р. Кассіяна, українського дослідника з Канади, які він висловив у статті «Рефлексії на тему мови». «Чи мова як інструмент, яким володіє думка й яким користується в процесі свого творення, має вплив на зміст продукту цього продукту й напрям, який воно оберє? Чи середовище, фізичний і культурний ландшафт з формальною спадщиною минулого є ґрунтом, від якого залежить плідність, якість, обсяги й здобутки думки?» – запитує вчений. І відповідає: «Думаю, що відповіді на ці питання ствердні... Мова

з її складністю й гнучкістю, із зосередженим досвідом минулого, який кристалізується в її змісті, динамізм думки в шуканні життєвих розв'язок – це фактори, які відіграють важливу роль у процесі творення й розвитку духовності» [20, с. 109].

З метою «об'єднати ... населення України в єдину українську цілісність... об'єднати всі соціальні й національні елементи українського народу в єдину націю... щільно поєднати місто з селом...» [6, с. 821] у 1954 р. в Нью-Йорку було створено Об'єднання українських письменників «Слово», головою якого упродовж 1975–1992 рр. був О. Тарнавський. Концептуально свою позицію він представив у статті, присвяченій поезії еміграції, де зазначав: «Українські поети вийшли на еміграцію... підтримати дух української людини у її справедливих змаганнях емансипуватися до повної свободи. Це ж вони, мов ті стародавні пророки, винесли із розбитого українського храму найбільшу тайну таен, немов український кивот, щоб зберегти його, щоб заховати його перед цілковитим знищенням і повернути, коли цей храм буде відбудований» [25, с. 112].

До «Слова» належали такі визначні літератори, як У. Самчук, О. Тарнавський, Р. Купчинський, Ю. Лавріненко (Дивнич), І. Багрянний, Б. Олександрів-Грибінський, Я. Рудницький, Ю. Стефаник, М. Левицький, Г. Боднарчук, Ю. Шевельов-Шерех, Д. Нитченко, О. Зувський, Я. Славутич, Д. Гусар-Струк, С. Фостун і багато інших прозаїків та поетів з діаспори, які до 1991 р. брали участь у захисті переслідуваних українських письменників через Пен-клуб та «Інтернаціональну амністію». У цьому напрямку плідно працювали А. Палій у

Канаді та О. Тарнавський у США. З початку 1990-х років, незважаючи на скрутні економічні умови в Україні, твори письменників – членів ОУП «Слово» – перевидавалися окремими книжками чи друкувалися в журналах (наприклад, більшу частину журналу «Всесвіт» за листопад 1991 р. (№ 11) було присвячено творам українських письменників Канади й США). Деякі з них перебували у Києві як викладачі й виступали на своїх літературних вечорах, на радіо, у телевізійних програмах. Дехто з них отримав нагороди, наприклад, Б. Рубчак і А. Палій – нагороду ім. Павла Тичини за поезію, Г. Кошелівець – премію «Благовість», О. Зуєвський – ім. Г. Сковороди, Г. Качуровський – ім. М. Рильського, Д. Нитченко – ім. Лесі Українки.

Після проголошення незалежності України «Слово» почало активну співпрацю зі Спілкою письменників України. Багатьох членів «Слова» прийнято до Спілки.

Українські інституції західної діаспори, підприємці, приватні громадяни надають фінансову підтримку у виданні в Україні літератури українською мовою, у дослідженнях української мови. П. Яцик став ініціатором і меценатом Міжнародного конкурсу з української мови (з 2000 р.), що названий його ім'ям. Створена науковими колами української діаспори й перевидана в Україні фундаментальна «Енциклопедія українознавства» надала в розпорядження українського читача багату інформацію, зокрема з різних питань української мови та мовознавства.

Поряд з мовою одним із етнонаціональних феноменів є національна пам'ять, яка належить до найважливіших компонентів духовної сфери

українського суспільства і дає змогу підтримувати безперервність еволюційного розвитку українців як нації в діалектичному співжитті з іншими етнічними компонентами суспільства, забезпечує спадкоємність історичного досвіду, передання спільних етнонаціональних цінностей наступним поколінням. Західна українська діаспора завдяки легітимно створеним міжнародним організаціям (Українська всесвітня координаційна рада, Світовий конгрес українців (СКУ), Європейський конгрес українців (ЄКУ) та інші) бере активну участь у процесі формування національної пам'яті в Україні в умовах її незалежності, сприяє розбудові в Україні громадянського суспільства, досліджує вплив на національну пам'ять державотворчих традицій, спадщину різних історичних форм державності в Україні, досягнення українців, історію їхньої боротьби за незалежність і соборність української держави [1, с. 107].

Зокрема, основними завданнями СКУ було проголошено такі: надавати допомогу українському народу в його боротьбі за волю і державну незалежність; боротися за здійснення прав українського народу згідно із Загальною декларацією прав людини, координувати діяльність членів СКУ; дбати про збереження української національної ідентичності, мови, культури, традицій [1, с. 107].

СКУ створив Комісію голодового геноциду 1932–1933 рр., яка досліджувала цю трагедію українського народу. Комісія ініціювала початок роботи Міжнародної комісії з розслідування причин голодомору в Україні 1932–1933 рр. у складі відомих юристів із семи країн, яка після звіту про діяльність у травні 1992 р. припинила свою діяльність [1, с. 107].

Вплив української діаспори на становлення національної пам'яті в Україні має такі ознаки: 1) вироблення нових підходів до співпраці між українськими організаціями в західній діаспорі (США, Канаді, Австралії, країнах Західної Європи) та національно-демократичними силами в Україні, сучасних механізмів партнерства, зокрема і в культурно-мистецькій сфері; 2) широке входження діаспори в український політичний контекст з метою залучення її інтелектуального, духовного й економічного потенціалу у процеси державотворення [1, с. 104].

З відновленням незалежності України у 1991 р. національна пам'ять українського народу формувалася переважно на ідеологічній базі, збереженій і розвиненій у західній діаспорі, мета якої – створити свою національну самостійну, незалежну державу. У процесі формування національної пам'яті українська діаспора виконувала такі функції: а) привертала увагу громадськості як світової, так і української до історії України, становлення її державності, визначної ролі вихідців з України у цивілізаційних процесах, їхнього внеску у світову духовну скарбницю; б) брала участь у виконанні програм фундаментальних і науково-практичних досліджень із проблем національної пам'яті, її впливу на формування громадянського суспільства, української нації; в) здійснювала наукові дослідження державотворчих традицій українського народу, його боротьби за свободу і соборність України; в) осмислювала трагічні події в історії етнічних спільнот України, брала участь у заходах з увічнення пам'яті їх жертв; г) підтримувала, розвивала і зміцнювала духовну культуру свого народу, культивувала

національні традиції і звичаї, культурні зв'язки зі своєю історичною батьківщиною [1, с. 105].

Особливу роль закордонні українці відіграли у збереженні пам'яті про трагічні події у вітчизняній історії, які свого часу не набули об'єктивного висвітлення в радянській науці та літературі, зокрема про численні фіктивні судові процеси (наприклад, суд над Спілкою визволення України). Вони призвели до масового винищення людей, передусім її творчої інтелігенції; політики лінгвіциду, денаціоналізації українського народу, його цілеспрямованої русифікації на політично-державному рівні; депортацій населення в Сибір і на Далекий Схід, голодоморів в Україні. Українська діаспора зберігала пам'ять про велику національну трагедію України – Голодомор 1932–1933 рр., під час якого були знищені мільйони громадян України. Утім ця трагедія не обмежувалася Україною – гинули українські селяни, які переселилися на Північний Кавказ, Поволжя, Зауралля, у Північний Казахстан, а також на прикордонні з Росією території (найбільші втрати від голоду були серед сільського населення українського походження на Кубані й у Ставрополі). Завдяки представникам української діаспори світова громадськість знала про трагедію голоду в Україні, яка детально висвітлювалася в періодиці західних країн [1, с. 106].

Представники українського зарубіжжя доклали максимум зусиль, знань і праці для створення організацій, фондів, фірм, які надавали фінансово-матеріальну та гуманітарну допомогу для розвитку Української незалежної держави. На особливу увагу заслуговують фонд «Допомагаймо Україні» (лише

протягом 1992 – 1993 рр. на допомогу жертвам Чорнобиля витрачено понад 1 млн. дол.), Суспільна служба українців Канади (тільки одна акція канадських добродійників з придбання ліків для чорнобильських інвалідів склала 500 млн. крб.), Товариство об'єднаних українських канадців (щорічно допомагають забезпечити Інститут експериментальної патології, онкології та радіобіології НАН України необхідними реактивами), Українська Державницька Організація Канади (загальна вартість наданої благодійної допомоги сягає 15 млн. дол.), Світова фундація українських лікарських товариств (лише протягом 1995 – 1997 рр. надала українським медичним та культурно-освітнім установам гуманітарну допомогу вартістю понад 400 тис. дол.), Канадський медичний проект «Освіта» (щорічно 60 канадських лікарів навчають і консультують українських колег, а 20 лікарів з України проходять чотиримісячне стажування в канадських медичних установах. У лікарні № 1 м. Києва постійно працює два канадських лабораторних технологи. Також у Києві створено розширений медичний довідковий центр, яким користуються всі бажаючі лікарі і студенти). Українсько-канадський благодійний фонд «Приятелі дітей» своєю діяльністю охоплює різні сторони життя дітей-сиріт та працівників дитячих сирітських закладів, реалізуючи такі проекти: «Гуманітарна допомога», «Літній табір», «Асоціації працівників закладів для соціально незахищених дітей», «Допомога дітям – сиротам, інвалідам», «Вступник» та «Стипендіат». Українська спортова централа Америки та Канади з 1991 р. спрямувала свою діяльність на відродження спорту в Україні та

надання фінансової підтримки олімпійським збірним України (лише протягом 1991 – 1996 рр. надано допомогу на суму 758 млн. 753 тис. 64 дол.). Основним напрямом діяльності канадської фірми «Міст» із Торонто є інвестиції в українську економіку, створення спільних підприємств і виробництв, експорт та імпорт товарів тощо [5, с. 13].

Громадські організації, педагогічні колективи, окремі українські патріоти з Європи, США, Канади, Австралії та інших країн активно долучаються до розвитку шкільництва історичної батьківщини. Багато уваги цьому приділяють Світова координаційна виховно-освітня рада, крайові Шкільні Ради – члени Світового конгресу українців. Зокрема, вони проводять круглі столи, присвячені допомозі вчителю України, організують та фінансують щорічні літні учительські курси та семінари, курси українознавства, стажування за кордоном. Важливим напрямком допомоги західної діаспори освітянам і школярам України є передача недоступної для них упродовж довгого часу літератури та допомога комп'ютерами [2, с. 36].

Між західною діаспорою й Україною налагоджено системний обмін студентами та викладачами, а також науковою літературою й інформацією. Це сприяє взаємному розвитку та підвищенню професійного рівня, а головне – консолідації етнічних українців, презентації держави на міжнародному рівні та визнанню її на світовому освітньому ринку як повноцінного партнера [2, с. 37].

24 серпня 1992 р., після 175-річної перерви, офіційно була відновлена Києво-Могилянська академія (КМА). Говорячи про внесок української діаспори в її розвиток, відзначимо декілька аспектів.

По-перше, надання різного типу грантів для ознайомлення з укладом суспільного життя в інших країнах, що сприяє вихованню нового громадянина незалежної європейської держави, побудові громадянського суспільства в Україні. По-друге, надання фінансової допомоги через різноманітні фонди. Так, велику роль у подоланні фінансової скрути університету відіграє Міжнародний фонд відродження КМА, який лише за перші три роки існування академії підтримав 105 подань на загальну суму 1120897 доларів [4, с. 396–397].

Фінансову допомогу було надано родинами Детус, Мігайчуків, Дудяків, а також П. Заневчиком, І. Качайномна (США) на облаштування окремих аудиторій КМА [4, с. 398].

Зарубіжними українцями запроваджено також надання іменних стипендій студентам академії, що дає можливість підтримувати обдаровану талановиту молодь [4, с. 398].

Цінними також є книжкові колекції, подаровані КМА науковцями, письменниками, різними інституціями з-за кордону. Найбільші колекції тут презентували Ю. Паславський (США), Я. Головач, М. Марунчак, Р. Струць (Канада), В. Старицький (Німеччина), Балтиморський університет (США), Товариство української мови в США, УВАН у Канаді, Українська православна церква в Канаді, Британська Рада та інші організації [4, с. 398].

Вагомий внесок у становлення КМА робили і роблять діаспорні вчені і педагоги, які читають лекції для українських студентів. Як стверджує її президент В. Брюховецький, «участь закордонних професорів у навчальному процесі дуже важлива, тому що вони дають студентам

знання з перспективи світового досвіду, навчаючись за наймодернішими освітніми технологіями. Зрештою, вони навчають не тільки наших студентів, їхній досвід безцінний і для професорів та адміністраторів. Ми намагаємося перейти все найкраще, що є в закордонних університетах і пристосовуємо це до наших умов... Без допомоги українців з діаспори ми б не досягли успіхів. Тому я завжди підкреслюю, що це наші успіхи» [4, с. 400].

Роль КМА в творенні нового суспільства, у вихованні майбутньої української еліти, яка буде відстоювати інтереси української нації, є ключовою для підтримки незалежності України. Своєю фінансовою допомогою українська діаспора сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні. Як зауважує І. Вислоцький, президент Києво-Могилянської фундації Америки, «захист реформ через освіту – інвестиція в процес стабілізації України» [4, с. 400].

Ще одним напрямком діяльності української діаспори є допомога книгами та періодикою. Завдяки цим зусиллям великою мірою поповнилися бібліотечні фонди столичних, обласних, районних та сільських бібліотек. Так, за період 1993–1998 рр. В Україну за сприяння діаспори передано 106476 одиниць наукових цінностей (7174 праці – з Європи). Українська діаспора Канади та Південної Америки передала значну кількість раритетних видань та рідкісних примірників періодики, а також творів письменників-емігрантів. Це створює сприятливі умови для формування світогляду молоді зокрема та українського суспільства загалом [5, с. 14–15].

Щороку завдяки діаспорі збагачуються фонди художніх, історичних,

краєзнавчих музеїв, бібліотек, картинних галерей, заповідників Львова, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Тернополя, Канева, Державного історичного заповідника «Києво-Печерська лавра», Національної бібліотеки ім. В. Вернадського та інших закладів. Зокрема, налагоджена тісна співпраця між діаспорою і Центральним державним архівом музею літератури та мистецтва (ЦДАМЛМ), який отримав твори Володимира Винниченка, Емми Андіївської, Олега Ольжича та інших українських авторів [2, с. 37].

Наприкінці 1992 р. уряд України прийняв рішення про утворення спеціалізованого державного органу – Національної комісії, що обстоюватиме державну політику в галузі культурних цінностей та вживатиме заходи для повернення на історичну батьківщину культурних надбань і їх належного збереження. Основним аспектом у її діяльності стала робота з творчою українською діаспорою [22, с. 7].

Культурні цінності, що надійшли в Україну за період діяльності Національної комісії, можна умовно поділити на кілька груп: рукописи та архівні документи; твори мистецтва (картини, скульптури й ікони) і друкована література; археологічні й нумізматичні колекції; речі музейного характеру. Так, з Австрії отримано кілька творів українських митців, серед яких крісло-трон, виконане буковинськими різьбарами братами Гриджуками і подароване австрійському цісарю Францу-Йосифу, а також мистецькі роботи художника О. Швайквича. Із Франції повернутий архів письменника В. Некрасова, художню спадщину І. Винник-Нижник, Ю. Кульчицького, С. Левицької, М. Кричевського тощо. З

Румунії надіслала спогади про батька – полковника Армії УНР Гната Порохівського – Ольга Порохівська. З Чехії в Україні повернута спадщина вченого, педагога, громадського і культурного діяча О. Сірополка [21, с. 436–437].

З Німеччини, США, Франції, Чехії, Великобританії, Швейцарії повернуті твори поетів, письменників І. Багряного, В. Барки, Д. Гуменної, О. Олеса, О. Ольжича, У. Самчука, Б. Лепкого; художників Е. Андіївської, М. Андриєнко-Нечитайла, М. Бутовича, П. Капшученка, І. Лошака, Г. Мазуренко, Л. Морозової, М. Радиша, І. Твердохліб, Д. Шолдри, В. Даувальдер; хореографа і діяча кіномистецтва В. Авраменка, балетмейстера С. Лифаря; архітектора В. Січинського, етнографа Ю. Шумовського [21, с. 437]. В Україні в межах Державної програми «Повернуті імена» Національна комісія разом з відповідними установами організувала виставки-презентації, науково-практичні конференції, видає монографії, збірники статей і документів, присвячені українським діячам культури і науки, спадщина яких повертається в Україну (Г. Мазуренко, І. Багряного, Л. Морозової, П. Капшученка, М. Кричевського, М. Бутовича, М. Радиша, В. Авраменка, В. Барки, І. Твердохліб, С. Сірополка, Б. Лепкого та ін.) [21, с. 439].

За сприяння Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України в нашу державу було повернуто величезний архів Державного центру УНР, який свого часу уряд УНР передав до Національного архіву Канади на депозитне зберігання [21, с. 438].

Повернення на історичну батьківщину політичного архіву української еміграції – велика історико-культурна

подія, що стала можливою завдяки проголошенню України незалежною державою і припиненню у результаті цього повноважень уряду УНР у вигнанні.

Зарубіжні вчені також беруть активну участь у становленні та розвитку демократичних інститутів незалежної України, ринковій трансформації економіки, діляться досвідом зі своїми колегами в культурній, науковій та освітній сферах. Вагомий внесок у розвиток освіти, науки і культури України зробили наукові установи та інституції діаспори, серед яких Наукове товариство ім. Тараса Шевченка (НТШ), Українське історичне товариство (УІТ), Міжнародна асоціація українців (МАУ), Світовий конгрес українців (СКУ), Світова наукова рада (СНР), Українська вільна академія наук (УВАН), Канадське товариство українських робітничих досліджень (КТУРД) та ін. [5, с. 15].

Однією з визначних подій на шляху до єднання і консолідації всіх національних сил став проведений під егідою Академії наук УРСР у 1990 р. Перший конгрес Міжнародної асоціації українців. Конгрес зібрав близько двохсот учених із 23 країн світу. На засіданнях обговорювалося широке коло тем, пов'язаних з історією України, її наукою, духовною і матеріальною культурою, гострими проблемами сьогодення, перспективами розвитку сучасного українознавства.

21–24 серпня 1992 р. в Києві відбувся I Всесвітній форум українців, на якому було створено координаційний орган світового українства – Українську все-світню координаційну раду (УВКР), головою якої обрали відомого громадського діяча І. Драча, а до її складу увійшло понад 11 представників від західної і східної діаспор. Рада стала ініціатором

низки загальнокультурних заходів. Визні засідання УВКР у Чигирині (1993), Батурині (1994) розпочали громадсько-державний рух з відродження давніх українських столиць. На державному рівні відзначено 350-річчя від дня народження гетьмана І. Мазепи, 400-річчя від дня народження Б. Хмельницького, навесні 1995 р. на Харківщині відбулося свято «Слобожанський Великдень» тощо.

Отже, роль української діаспори в етнокультурних процесах в Україні в кінці 1980-х – 1990-х роках є ваговою. Насамперед це стосується її діяльності у розбудові мовної освіти в Україні, розширенні соціального статусу української мови та її утвердженні як єдиної державної мови, руйнуванні стереотипів про українців, критиці комуністичної ідеології.

Завдяки виступам у ЗМІ, розвідкам у часописах («Новий шлях», «Розбудова нації», «Самостійна Україна», «Табір», «Український скиталець» тощо) підвищувався інтелектуальний рівень наших громадян. За роки незалежності в Україну повернуто сотні тисяч раритетних видань, особистих архівів, творів мистецтва видатних діячів нашого народу, надіслано рідкісні примірники періодики. Так, за період з 1993 р. по 1998 р. в Україну за сприяння діаспори передано 106476 одиниць наукових цінностей (7174 праці – з Європи). Це дає змогу заповнити «білі плями» української історії, літератури, культури, мистецтва тощо, сприяє збереженню історичної пам'яті, становленню національної ідентичності та формуванню національної самосвідомості українців, допомагає позбутися відчуття власної меншовартості та визнати себе європейцями, гідними

повноправного творчого життя в незалежній державі.

Українська діаспора взяла активну участь у створенні цілої низки громадсько-політичних, освітніх, культурних, мистецьких, молодіжних, спортивних організацій і об'єднань, зокрема у відновленні «Пласту», метою яких є розвиток демократичних інститутів незалежної України, ринкова трансформація економіки, обмін досвідом зі своїми колегами у культурній, науковій та освітній сферах, національно-патріотичне виховання та самовиховання української молоді.

Наслідком встановлення більш тісних зв'язків з українською діаспорою стало пізнання культури, створеної нею, опанування і впровадження кращих надбань українців за кордоном в материкову систему національної культури.

Співпраця з діаспорою сприяє духовній консолідації українців усього світу в інтересах відродження, збереження й примноження національно-культурних традицій власного народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. В. Українська діаспора як чинник формування національної пам'яті в Україні. *Культурологія*. 2015. № 4(29). С. 102–110.
2. Горелов Д. М. Вплив організацій української діаспори на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 3 (20). С. 32–38.
3. Гришко В. Українська національна ситуація в СРСР на тлі горбачовської «перебудови». *Сучасність*. 1988. № 2. С. 73–91.
4. Господарисько М. Внесок української діаспори у становлення Києво-Могилянської Академії. *Діаспора як чинник утвердження України у міжнародній спільноті*. Перша міжнародна наукова конференція. 8–10 березня 2006 р., м. Львів, Україна. Збірник доповідей. Львів: Сполом, 2006. С. 395–400.

5. Дибчук Л. В. Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки і культури незалежної України (1991–2005 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Тернопіль, 2006. 24 с.

6. Дзюба І. Багряний Іван. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ: Генеза; Довіра, 1996. С. 820–821.

7. Євтух В. Б. Етнополітичний ренесанс в Україні та українська діаспора: проблема взаємодії. *Українська діаспора*. 1992. Число 2. С. 5–19.

8. Євтух В. Б. Роль символів у збереженні української етнічності в Канаді. Львів: Каменярь, 1992.

9. Євтух В. Б. Українська етнічність у Канаді: можливості реальностей. *Всесвіт*. 1991. № 11. С. 7–12.

10. Євтух В. Б., Камінський Є. Є., Ковальчук О. О., Трощинський В. П. Зберігаючи українську самобутність. Київ: ІНТЕЛ, 1992. 100 с.

11. Євтух В. Б., Ковальчук О. О. Етнокультурна діяльність українських канадців: здобутки і проблема. *Український історичний журнал*. 1991. № 9. С. 42–50.

12. Євтух В., Трощинський В., Попок А., Швачка О. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії. Київ: УАННП «Фенікс», 2003. 228 с.

13. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» «демократизація» на Україні. Мюнхен: [б. в.], 1990. 624 с.

14. Коропецький І. Проблема української мови та управління економікою. *Сучасність*. 1988. № 12. С. 76–84.

15. Круча О. Нова хвиля українізації: чинники і перспективи перебудови. *Сучасність*. 1989. № 3. С. 105–110.

16. Купчинський Р. В окопах перебудови. *Сучасність*. 1987. № 7–8. С. 150–163.

17. Луцишин Г. І. Українська діаспора: новітні тенденції впливу на процес

національної консолідації. *Вісник ДАКККиМ*. 2013. № 1. С. 252–256.

18. Мороз Р. Російська інтелігенція і національне питання на тлі гласності і перебудови. *Сучасність*. 1990. № 7–8. С. 171–185.

19. Прокоп М. На шляху до державної самостійності (3 приводу Декларації про державний суверенітет України). *Сучасність*. 1990. № 9. С. 62–69.

20. Романчук О. Україна в Універсумі: культурно-просвітницька діяльність діаспори на сторінках журналу «Універсум» як вагомий чинник збереження національної ідентичності та утвердження державності. *Діаспора як чинник утвердження України у міжнародній спільноті*. Перша міжнародна наукова конференція. 8–10 березня 2006 р., м. Львів, Україна. Збірник доповідей. Львів: Сполум, 2006. С. 101–112.

21. Совінська Н. Роль діаспори в поверненні на Україну історико-культурних цінностей із країн Західної Європи. *Діаспора як чинник утвердження України у міжнародній спільноті*. Перша міжнародна наукова конференція. 8–10 березня 2006 р., м. Львів, Україна. Збірник доповідей. Львів: Сполум, 2006. С. 434–441.

22. Совінська Н. В. Внесок української діаспори країн Західної Європи в розвиток економіки та культури незалежної України (1991–2001 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2002. 20 с.

23. Соколюк З. Радянська державна система і горбачовські реформи. *Сучасність*. 1988. № 3. С. 85–98.

24. Тараненко О. О. Мова української західної діаспори і сучасна мовна ситуація в Україні. *Мовознавство*. 2013. № 2–3. С. 63–97.

25. Тарнавський О. Три поети еміграції. *Туга за містом*. Нью-Йорк: Ключі, 1966. С. 105–113.

26. Чернова К. О. Співробітництво України з діаспорою США і Канади: витоки, еволюція і перспективи: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1994. 18 с.

27. Шлепаков А. М., Буркут І. Г., Васильєва Л. Д. та ін. Українці в зарубіжному світі. Київ: Наукова думка, 1991. 140 с.

28. Шлепаков А., Лещенко Л., Євтух В. та ін. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків. Київ: Дніпро, 1990. 230 с.

REFERENCES

1. ANTONIUK, O. (2015). Ukrainian Diaspora as a Factor in the Formation of National Memory in Ukraine. *Kulturolohiia* (Cultural Studies), (4(29)), pp. 102–110. [in Ukr.]

2. HORIELOV, D. (2011). Influence of Ukrainian Diaspora Organizations on the Development of Civil Society in Ukraine. *Stratehichni priorityety* (Strategic Priorities), (3 (20)), pp. 32–38. [in Ukr.]

3. HRYSHKO, V. (1988). Ukrainian National Situation in the USSR against the Backdrop of Gorbachev's "Perestroika". *Suchasnist*, (2), pp. 73–91. [in Ukr.]

4. HOSPODARYSKO, M. (2006). Contribution of the Ukrainian Diaspora to the Formation of Kyiv-Mohyla Academy. In: *Diaspora yak chynnyk utverdzhennia Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti. Persha mizhnarodna naukova konferentsiia. 8–10 bereznia 2006 r. Zbirnyk dopovidei* (Diaspora as a Factor for Establishing Ukraine in the International Society. Proceedings of the First International Scientific Conference. March, 2006). Lviv: Spolom, pp. 395–400. [in Ukr.]

5. DYBCHUK, L. (2006). *Contribution of the Ukrainian Diaspora of Canada and Latin America to the Development of the Economy and Culture of the Independent Ukraine (1991–2005)*: [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 07.00.01 – History of Ukraine], Ternopil, 24 p. [in Ukr.]

6. DZIUBA, I. (1996). Bahrianyi Ivan. In: Yu. RYMARENKO, ed., et al., *Small Encyclopedia of Ethnic State Studies. NAS of Ukraine. V. Koretskyi Institute of State and Law*. Kyiv: Heneza; Dovira, pp. 820–821. [in Ukr.]

7. YEVTUKH, V. (1992). Ethnopolitical Renaissance in Ukraine and the Ukrainian

- Diaspora: The Problem of Interaction. *Ukrainska diaspora*, Vol. 2, pp. 5–19. [in Ukr.]
8. YEVTUKH, V. (1992). *The Role of Symbols in Preserving Ukrainian Ethnicity in Canada*. Lviv: Kameniar. [in Ukr.]
9. YEVTUKH, V. (1991). Ukrainian Ethnicity in Canada: Possibilities of the Realities. *Vsesvit*, (11), pp. 7–12. [in Ukr.]
10. YEVTUKH, V., KAMINSKYI, Ye., KOVALCHUK, O., TROSHCHYNSKYI, V. (1992). *Preserving Ukrainian Identity*. Kyiv: INTEL, 100 p. [in Ukr.]
11. YEVTUKH, V., KOVALCHUK, O. (1991). Ethnocultural Activity of Ukrainian Canadians: Achievements and Problems. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), (9), pp. 42–50. [in Ukr.]
12. YEVTUKH, V., TROSHCHYNSKYI, V., POPOK, A., SHVACHKA, O. (2003). *Ukrainian Diaspora. Sociological and Historical Studies*. Kyiv: UANNP “Feniks”, 228 p. [in Ukr.]
13. KAMINSKYI, A. (1990). *At the Transition Stage. “Publicity”, “Restructuring”, and “Democratization” in Ukraine*. Munich: w/p, 624 p. [in Ukr.]
14. KOROPETSKYI, I. (1988). The Problem of the Ukrainian Language and Economical Management. *Suchasnist*, (12), pp. 76–84. [in Ukr.]
15. KRUCHA, O. (1989). New Wave of Ukrainization: Factors and Perspectives of Restructuring. *Suchasnist*, (3), pp. 105–110. [in Ukr.]
16. KUPCHYNSKYI, R. (1987). In the Trenches of Restructuring. *Suchasnist*, (7–8), pp. 150–163. [in Ukr.]
17. LUTSYSHYN, H. (2003). Ukrainian Diaspora: Recent Trends Affecting the Process of National Consolidation. *Visnyk DAKKKiM* (State Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts Bulletin), (1), pp. 252–256. [in Ukr.]
18. MOROZ, R. (1990). Russian Intellectuals and the National Question against the Background of Glasnost and Perestroika. *Suchasnist*, (7–8), pp. 171–185. [in Ukr.]
19. PROKOP, M. (1990). On the Way to State Independence (in regard to the declaration on state sovereignty of Ukraine). *Suchasnist*, (9), pp. 62–69. [in Ukr.]
20. ROMANCHUK, O. (2006). Ukraine in the Universum: The Cultural and Educational Activities of the Diaspora on the Pages of the “Universum” Magazine as a Significant Factor in Preserving National Identity and Asserting Statehood. In: *Diaspora yak chynnyk utverdzhennia Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti. Persha mizhnarodna naukova konferentsiia. 8–10 bereznia 2006 r. Zbirnyk dopovidei* (Diaspora as a Factor for Establishing Ukraine in the International Society. Proceedings of the First International Scientific Conference. March, 2006). Lviv: Spolom, pp. 101–112. [in Ukr.]
21. SOVINSKA, N. (2006). The Role of the Diaspora in Returning to Ukraine Historical and Cultural Values from the Countries of Western Europe. In: *Diaspora yak chynnyk utverdzhennia Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti. Persha mizhnarodna naukova konferentsiia. 8–10 bereznia 2006 r. Zbirnyk dopovidei* (Diaspora as a Factor for Establishing Ukraine in the International Society. Proceedings of the First International Scientific Conference. March, 2006). Lviv: Spolom, pp. 434–441. [in Ukr.]
22. SOVINSKA, N. (2002). *Contribution of the Ukrainian Diaspora of Western European Countries to the Development of the Economy and Culture of the Independent Ukraine (1991–2001)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 07.00.01 – History of Ukraine]. Chernivtsi, 20 p.
23. SOKOLIUK, Z. (1988). Soviet State System and Gorbachev’s Reforms. *Suchasnist*, (3), pp. 85–98. [in Ukr.]
24. TARANENKO, O. (2013). The Language of the Ukrainian Western Diaspora and the Current Language Situation in Ukraine. *Movoznavstvo* (Linguistic Studies), (2–3), pp. 63–97. [in Ukr.]
25. TARNAVSKYI, O. (1966). Three Poets of Emigration. In: *Longing for the City*. New-York: Kliuchi, pp. 105–113. [in Ukr.]
26. CHERNOVA, K. (1994). *Ukrainian Cooperation with the Diaspora of the USA and*

Canada: Origins, Evolution, and Prospects. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 07.00.01 – History of Ukraine], Kyiv, 18 p.

27. SHLEPAKOV, A., BURKUT, I., VASYLIEVA, L. et al. (1991) *Ukrainians in the*

Foreign World. Kyiv: Naukova dumka, 140 p. [in Ukr.]

28. SHLEPAKOV, A., LESHCHENKO, L., YEVTUKH, V. et al. (1990). *Ukrainian Canadians in Historical Relations with the Land of Their Fathers*. Kyiv: Dnipro, 230 p. [in Ukr.]

На характер зв'язків зарубіжних українців з рідною землею впливало чимало об'єктивних і суб'єктивних чинників, насамперед суспільно-політична ситуація в країнах поселення і в Україні, а також позиції різних поколінь української діаспори. Нині одним із першочергових завдань материкових українців є налагодження, розширення й зміцнення зв'язків з українською діаспорою. Зокрема, це стосується використання інтелектуального, політичного та економічного потенціалу діаспори для встановлення дружніх і тісних стосунків України з державами проживання зарубіжних українців, посилення ролі, яку відіграє Україна у світовому співтоваристві. У цьому інтереси української держави й української діаспори збігаються.